

עתיד

> מתוך הפרויקט "חלומות של בית", מרכז לאג'א, מחנה הפליטים עאידיה (2007)

ביחידה זו נשאל מהי זכות השיבה, נלמד על משמעות השיבה בשביל ילדים פלסטינים ממחנה הפליטים עאידיה, ונבחן את משמעויות השיבה עבורנו.

מטרות

1. להכיר היבטים היסטוריים וחוקתיים של זכות השיבה.
2. להתמודד עם הפחדים שמעלה העיסוק בסוגיית זכות השיבה אצל יהודים-ישראלים ולגלות הבנה למקורותיהם.
3. לערוך דיון רציונלי ומעשי על זכות השיבה.

היסטוריות

אמנות

12

עמ' 71

יחידה 12: "על זה לא מדברים". זכות השיבה של הפליטים הפלסטינים

חומרי עזר 1: מידע ראשוני - דף נרטיסיות
מידע ראשוני על הפליטים ועל זכות השיבה

חומרי עזר 2: דף קריאה
החלטות הנוגעות לשיבת הפליטים הפלסטינים

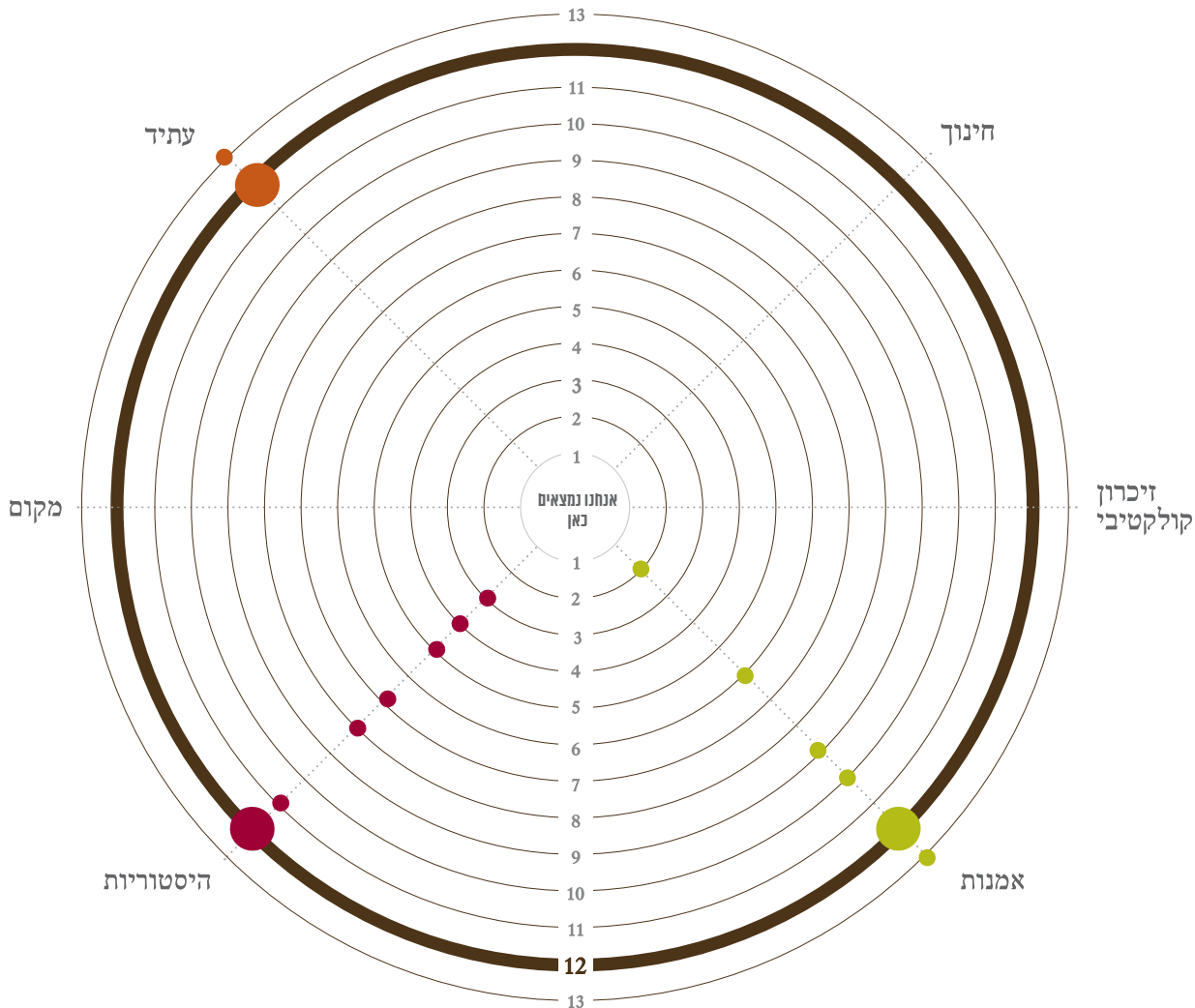
חומרי עזר 3: תמונות
תמונות מתוך הפרויקט "חלומות של בית"

חומרי עזר 4: ציטוטים
ציטוטים של פליטים פלסטינים על זכות השיבה ועל מצב הפליטות
מתוך "הפליטים הפלסטינים וזכות השיבה" - ערכת מידע, מרכז "בריל"

חומרי עזר 5: לדיון בפעילות המשך
1. נאום של משה דיין: מתוך הספד בהלווייתו של רועי רוטברג, 30.4.1956.
2. הסכם דייטון: מה ניתן ללמוד מפתרון בעיית הפליטים בבוסניה: מתוך הרצאה של עו"ד פול פרטיטור, 25.1.2003, תל-אביב.

התמצאות בערכה:

« כל מילות המפתח »

מספר יחידה

מהלך הפעילות

1. פתיחה:

זכות השיבה הפלסטינית מהווה נושא מרכזי בכל דיון על הסכסוך הישראלי-פלסטיני. שני הצדדים רואים בו את לב לבו של הסכסוך, וכנראה פתרון בנושא זה הוא תנאי לפתרון הסכסוך.

2. שאלות פתיחה:

הערה למורה: ניתן להיעזר ברף מידע ראשוני על הפליטים ועל זכות השיבה (ראו חומרי עזר 1). כדאי לחלק לתלמידים את המידע על גבי כרטיסיות, כך שיוכלו להיעזר בהן. לאחר שהתלמידים קראו את ההגדרות, כדאי לשאול: מה דעתכם על ההגדרות של מיהו פליט ומהי זכות השיבה? האם אתם מסכימים איתן? אם לא, אלו התנגדויות הן מעלות?

- האם אתם יודעים מיהם הפליטים הפלסטינים?

- איפה הם מתגוררים כיום?

- מהי זכות השיבה, לדעתכם?

- בסכסוך בין ישראל לפלסטינים, בעיית הפליטים נותרה עדיין פתוחה. זכות השיבה היא סוגיה סבוכה, המעלה

קונפליקטים רבים ורגשות עזים, אך חשוב להכיר אותה ולבחון מה המשמעויות השונות שלה עבורנו.

3. קריאת דף מקורות בכיתה:

התלמידים יקראו שני קטעי קריאה (ראו חומרי עזר 2). הראשון עוסק במהלך המלחמה ב-1948 ובהחלטה של ממשלת ישראל למנוע את שיבת הפליטים הפלסטינים תוך כדי המלחמה. השני עוסק בהכרה בינלאומית בזכות השיבה הפלסטינית ומציג את סעיף 11 מתוך החלטת האו"ם 194.

4. דיון בכיתה:

- מה הייתה משמעות ההחלטות שעליהן קראתם עבור תושבי הארץ השונים כאשר התקבלו?

- מה המשמעויות שלהן כיום?

- החלטה 194 מרכזית מאוד בשיח הפלסטיני, ואילו מרבית הישראלים אינם מכירים אותה כלל.

כיצד לדעתכם ניתן להבין את הפער הזה? מה בעיניכם משמעות ההכרה בזכות השיבה עבור הפלסטינים?

- האם לדעתכם יש להחלטה 194 משמעות עבור הישראלים? מהי?

5. מהי זכות השיבה עבור הפלסטינים?

המורה יציג בפני הכיתה את פרויקט "חלומות של בית"¹ ויספר עליו בקצרה:

בקיץ 2007 השתתפו שבעה-עשר נערים ונערות ממחנה הפליטים עאידה, הממוקם בין בית לחם ובית ג'אלה, בפרויקט שיזם מרכז קהילתי לאג'א עם הצלם ריץ' ויילס. בתחילתו היתה מטרת הפרויקט ללמד את הילדים להשתמש במצלמה דיגיטלית על מנת לתעד את חיי היום-יום שלהם במחנה הפליטים. אחרי סדנאות רבות ביקשו הילדים לנסוע לצלם את הכפרים שמהם גורשו משפחותיהם. בני משפחותיהם של הילדים לא קיבלו אישורים ממדינת ישראל ולא ביקרו עמם את

כפריהם. עם סיום הפרויקט הוציא לאור מרכז לאג'א את הספר "חלומות של בית", ובו פורטטים של הילדים והכפרים שבהם ביקרו. נראה עכשיו מספר תמונות מהפרויקט וטקסטים שהילדים כתבו לאחר הביקור בכפרים. המורה יעביר את התמונות בין התלמידים (ראו חומרי עזר 3).

הערה למורה: אפשר לתלות את התמונות כתערוכה לפני השיעור. לאחר ההסבר, יש לתת לתלמידים זמן לעבור בין התמונות ולהתבונן בהן.

6. צפייה משותפת בתמונות - מומלץ להתעכב יחד בכיתה על כל תמונה ולשאול:

- מה רואים בתמונה?
- מה מוסיף הטקסט לתמונה או גורע ממנה?
- מה משמעות זכות השיבה עבור הילד הפלסטיני שבתמונה ועבור משפחתו?
- שאלות לאחר צפייה בכל התמונות:
- מה עולה מהתמונות ומהטקסטים של הילדים הפלסטינים?
- מהי זכות השיבה עבורם?
- איפה בתמונות בא לידי ביטוי המתח בין החלום למציאות? מה קורה לחלום השיבה במפגש עם המציאות? כיצד זה משפיע לדעתכם על הילדים הפלסטינים?
- נסו לדמיין - כיצד אתם הייתם מצטלמים במקומם?

הערה למורה: ניתן להיעזר בדיון זה בציטוטים של פליטים פלסטינים לגבי זכות השיבה (ראו חומרי עזר 4).

7. דיון מסכם:

- מדוע ממשיכה סוגיית זכות השיבה להיות כל כך חשובה ומרכזית, גם שיש שנה אחרי הנכבה?
- מה המשמעות של זכות השיבה עבורכם?
- איך זה משפיע עלינו כשרבים מאיתנו לא מכירים בזכות השיבה ולא מוכנים אפילו לדון בנושא?
- מה קורה לכם כשאתם נפגשים עם הדרישה של הפלסטינים לשיבה ועם חלומותיהם עליה (כפי שראינו בתמונות הפרויקט "חלומות של בית")?
- מימוש זכות השיבה משמעו קודם כל הכרה בזכות של הפלסטינים לבחור, באופן אישי וקולקטיבי, האם רצונם לשוב - או לחילופין לקבל פיצויים או לעבור למקום אחר. מימוש זכות השיבה, כמו זכויות אחרות, נעשה במשא ומתן. במקומות רבים בעולם שבהם חיו פליטים, בין השאר כתוצאה ממלחמות, הושגו הסדרים שונים דרך משא ומתן. ההסדרים כללו למשל פתרונות של שיבה למקומות שמהם גורשו הפליטים, של פיצויים, או של יישוב מחדש במקומות אחרים. מה משמעות הקבלה של פתרונות כגון אלו עבור הישראלים ועבור הפלסטינים?
- עבור ישראלים, זכות השיבה של הפלסטינים נתפשת פעמים רבות כמובילה בהכרח לשלילת קיומנו בארץ. האם אתם יכולים לדמיין אפשרויות אחרות?

8. סיכום:

בשיעור ראינו שהפליטות הפלסטיניות לא נוצרה כתוצאה מהמלחמה בלבד, אלא גם מהחלטה של ממשלת ישראל. עסקנו בשלוש זוויות עיקריות: הראשונה, ההחלטה הבינלאומית - החלטה 194 של האו"ם, שמהווה בסיס למאבק של הפלסטינים על זכותם לשוב לבתיהם. זווית שנייה - זווית הראייה של נערים ונערות פלסטינים, דרכם הכרנו את החלומות שלהם לגבי זכות השיבה ומה קורה להם במפגש עם המציאות הישראלית. הזווית השלישית היא שלנו, מה משמעות זכות השיבה עבורנו, מה הפחדים והחששות שלנו מפניה. האפשרות להפעיל את הדמיון שלנו ולתאר מצבים ופתרונות אחרים יכולה לפתוח עבורנו אפשרות ליצור מציאות אחרת.

הצעה לפעילות המשך:

דיון על אפשרויות המימוש של זכות השיבה טומן בחובו אפשרות להתמודדות עם הפחדים שמועלים על-ידי ישראלים ביחס לזכות השיבה. ניתן להיעזר בציטוט של משה דיין המחייב את המשך המלחמה, ו/או בקטע המסכם את הסכם דייטון כדוגמה להסכם שהסדיר את שיבת הפליטים בבוסניה (ראו חומרי עזר 5). אפשר לשאול מהו המסר שעולה מכל אחד מהם, איזו תפיסה טמונה בכל אחד מהם ביחס למלחמה וביחס לשלום, האם יש אפשרויות מעשיות שעולות מהם לגבי פתרון ו/או המשך הסכסוך, ומהן?

זכות השיבה הינה נושא מרכזי בקונפליקט הישראלי-פלסטיני, ששב ועולה תכופות הן במסגרת שיחות דיפלומטיות והן בשיח הציבורי. התפיסה המנחה את הדיון (או האינ-דיון) על זכות השיבה בשיח הציבורי בישראל היא "או אנחנו או הם", תפיסה הנובעת מפחדים וחששות קיומיים. מגישה זו משתמע כי תיקון של עוול אחד, שנעשה כלפי הפלסטינים, יוביל בהכרח לעוללות נוספים, כלפי היהודים - ושלכן אין כלל מקום לדיון על זכות השיבה. אנו סבורות שחשוב להתמודד עם הפחדים המורששים כל כך, ולשם כך כדאי לדון בנושא בצורה גלויה ופתוחה. דיון כזה יסייע לנו לשרטט מציאות שאינה מקבלת את ההנחה הדיכוטומית שלפיה קבלת זכות השיבה - זכותם של הפלסטינים - משמעה ביטול או חיסול זכויות של יהודים. לדעתנו, פיתוח דיון על זכות השיבה בקרב ישראלים הוא מעשה החשוב לעתידנו כאן.

זכות השיבה היא הזכות האישית של כל פליט ופליטה שגורשו מהארץ (וצאצאיהם) לבחור האם לשוב למקום שממנו גורשו, לקבל פיצויים, או להתאזרח ולהשתקם במדינה חלופית. זכות השיבה אינה אפוא שיבה בפועל בהכרח, אלא האפשרות לבחור בין חלופות של שיבה בפועל לאחרות. היא זכות אישית ובו בזמן היא גם זכות קולקטיבית של קהילות שלמות לחזור ולחיות כקהילה, והיא מעוגנת בחוק הבינלאומי.

יחידה זו נועדה לאפשר דיון ראשוני אך ישיר בזכות השיבה. היא משלבת היכרות עם הנושא, על מורכבויותו הרבות, מהיבט היסטורי ומהיבט חווייתי, ומציעה להתמודד עם הפחדים והחששות העולים כשדנים בזכות השיבה. כמו כן מבקשת היחידה לקדם שיבה על פתרונות אפשריים. השאלות המרכזיות שאנו רוצות לבחון הן: מהי זכות השיבה, מה המשמעות והחשיבות שלה עבור הפלסטינים והישראלים, מה משמעות הקבלה של זכות השיבה על-ידי הישראלים, מה משמעות אי מימוש זכות השיבה ודחייתה, ומה יכולים להיות פתרונות אפשריים למימוש זכות השיבה.

היחידה מחולקת לשלושה חלקים. בחלק הראשון נערוך היכרות עם מסמכים היסטוריים העוסקים בזכות השיבה. המסמך הראשון יביא את החלטת ממשלת ישראל ביוני 1948 למנוע את שיבת הפליטים. המסמך השני יציג את סעיף 11 מתוך החלטת האו"ם 194, שהתקבלה בסוף 1948 וקראה לאפשר את שיבת הפליטים על בסיס עקרונות המשפט הבינלאומי. מסמכים היסטוריים אלו מציגים את מניעת שיבת הפליטים הפלסטינים כהחלטת ממשלה, ולא כ"גזירת גורל" או ככורח המלחמה. היכרות עם חומרים אלו תוביל להבנה מעמיקה יותר של הנסיבות ההיסטוריות, ובכך תספק בסיס להעלאת שאלות והבנה מחודשת של המציאות כיום.

בחלק השני של היחידה נביא תמונות וטקסטים מתוך הפרויקט "חלומות של בית". הפרויקט מציג תמונות שצילמו ילדים פלסטינים ממחנה הפליטים אעידה במהלך ביקור בכפרים שמהם גורשו משפחותיהם, וטקסטים שכתבו לאחר הביקור. הפרויקט הופק על-ידי המרכז הקהילתי "לאג'א" במחנה הפליטים אעידה. בסיומו יצא לאור הספר "חלומות של בית", מתוכו מצורפים כאן שלוש תמונות ומספר טקסטים. ניתן למצוא תמונות וטקסטים נוספים בספר "חלומות של בית". דרך המפגש עם הפרויקט יוכלו התלמידים להכיר באופן חווייתי את המשמעויות העכשוויות של זכות השיבה עבור נערים ונערות פלסטינים. אנו מציעות להציג את הפרויקט בכיתה בצורה של תערוכה ודיון עליה. המתודה של תערוכה מאפשרת דיון אישי וכיתתי למול התמונות.

דיון הסיכום נועד לתת מקום לעיבוד רגשי ורציונלי. הדיון תוכנן כך שהתלמידים יוכלו להעלות את החששות והפחדים כלפי זכות השיבה של הפלסטינים, אך גם יקדם בחינה רציונלית של הפחדים הללו: מאיפה הם באים וכיצד ניתן להתמודד איתם. בסוף הדיון מובאת התחלה של מחשבה על אפשרויות פרקטיות של שיבה, דרך היכרות עם ניסיונות במקומות אחרים. ניתן לפתח דיון על האפשרויות השונות כשיעור נוסף (ראו הצעה לפעילות המשך).